

KÄRNVAPENPROVEN

Av överste NILS LUND

DET VAR HÖSTEN 1958, som de tre atommakterna USA, Storbritannien och Sovjetunionen slog sig ned vid förhandlingsbordet i Genève. Det gällde att finna en gemensam formel för ett provstopp. I skrivande stund, slutet av november 1962, har dessa förhandlingar pågått, med längre eller kortare avbrott, i omkring fyra år.

Provstoppsfrågan är endast *ett* av det väldiga nedrustningskomplexets många delproblem. Man anser på västmaktshåll att detta delproblem genom sin speciella karaktär väl lämpar sig för att behandlas *separat*, skilt från den »allmänna» nedrustningen, och att det för hela mänskligheten är av livsavgörande betydelse att atommakterna *snarast* — utan att invänta de andra huvudfrågornas lösning — når fram till en överenskommelse om förbud mot fortsatta kärnvapenprov. Moskva har under senare år — frångående tidigare positioner — hävdat att frågan om provstopp icke bör brytas ut ur den allmänna ramen.

Överläggningarna har, som någon så träffande sagt, under de gångna fyra åren rört sig »i gränslandet mellan politik och vetenskap». De väsentliga spörsmålen har till stor del skymts av propa-

gandistiska rökslöjor och tekniska detaljer, gripbara allenast för en trängre krets av specialister. Det finns anledning att försöka reda ut bakgrunden till, händelseförloppet vid och resultatet av dessa överläggningar. Här kan endast ges några glimtar från ett i och för sig monotont förhandlingsskede, som dock interfolierats av nog så dramatiska, nukleära knalleffekter.

Krossade förhoppningar

Låt oss börja vår tillbakablick den 1 september 1961, den dag då Moskva överrumplande bröt det »gentlemens agreement», som rådde sedan hösten 1958. Icke minst chockerande för Västsidan var det påtagliga faktum att Moskva svekfullt utnyttjat moratorietiden för att i hemlighet förbereda nya prov.

Man hade särskilt i USA fäst stora förväntningar vid en Öst-Västpakt om provstopp. Man hade hoppats att uppnåendet av detta förstahandsmål skulle bli den första etappen på den hinderströdda vägen fram mot det i fjärran hägrande slutmålet — allmän och fullständig nedrustning.

Man trodde att ett kontrollerat förbud mot fortsatta kärnvapen-

prov borde försvåra uppkomsten av nya kärnvapentyper, hejda utbredningen av redan befintliga kärnvapen till stater utanför atommakternas krets, dämpa det allmänna tempot i kapprustningarna samt, framför allt, eliminera den genom tidigare nukleära explosioner akuta strålningsrisken. Ett kontrollerat provstopp kunde kanske dessutom minska den misstänksamhet, som i dag dominerar relationerna mellan Öst och Väst samt åstadkomma en gynnsammare atmosfär, som kunde jämna vägen för fortsatta fruktbara förhandlingar inom andra områden av det väldiga nedrustningskomplexet.

För dessa västvärldens högt spända förväntningar innebar den nya ryska provserien ett hårt slag. Genèveförhandlingarna inträdde i ett dödläge.

Nya krafttag

Trots besvikelsen samlade sig Kennedy och hans regering genast till nya krafttag för att på nytt få igång förhandlingar om såväl »allmän nedrustning» som provstopp.

Först försökte Washington redan i ett tidigt skede förmå Moskva att upphöra med den påbörjade provsprängningsserien — men förgäves.

Kennedy förklarade då (5.9.1961) att även USA tyvärr såge sig nödsakat att återupptaga sina nukleära provsprängningar. Dessa försök skulle dock t. v. endast företagas *under jorden* (för att ej framkalla något radioaktivt utfall).

Under tiden fortsatte Sovjet sina provsprängningar i *atmosfären* i en till synes oavbruten serie. Styrkan växlade från några tiotal kiloton till flera megaton.¹

De amerikanska och brittiska regeringarna vände sig i denna situation till FN med begäran att den brådskande och livsviktiga frågan om stopp för nukleära explosioner i fortsättningen måtte behandlas inför detta internationella forum.

Den 24 september 1961 framträdde den amerikanske presidenten själv inför FN:s generalförsamling. Han yttrade bl.a.:

»I dag står varje invånare på vår planet inför den fasansfulla utsikten att jorden — genom människors åtgöranden — skulle kunna bli obeboelig. Varje man och kvinna, varje barn lever under ett 'nukleärt Damoklessvärd', upphängt på den sköraste av trådar. Denna tråd kan vilket ögonblick, som helst huggas av genom olyckshändelse, felkalkylering eller vansinne. — — —

Det lönar sig icke längre att tvista om huruvida rustningarna är symptom på eller orsak till spänningen. Blotta tillvaron av dessa moderna vapen — tio miljoner gånger mer förödande än några hittills kända stridsmedel på vår jord och insatsberedda mot vederbörliga mål med flygtider, som kan räknas i minuter — är en källa till skräck, split och misstänksamhet.»

¹ En sprängstyrka av 1 megaton motsvarar en *miljon ton* TNT.

Denna Kennedys appell till Förenta Nationerna innehöll även ett förslag till nukleär nedrustning i fem etapper. Atommakterna borde underteckna ett avtal om förbud mot fortsatta *prov* med kärnvapen, stoppa fortsatt *tillverkning* av kärnvapen, hindra att dylika vapen *överlämnades* till utomstående stater, förhindra att kärnvapen kommer till användning i yttre *rymden*, förstöra befintliga *lager* av kärnvapen samt stoppa tillverkningen av *bärare* till kärnvapnen samt slutligen även förstöra dessa bärare.

Dessa Kennedys tankar kom till uttryck i en märklig skrift, som i samband med hans framträdande inför generalförsamlingen överlämnades till FN: »The United States Programme for General and Complete Disarmament in a Peaceful World.» Det blev den grundval på vilken den amerikanska regeringen har stått under det senaste årets förhandlingar.

Följande tre drag framträder med särskild skärpa i detta Kennedys program:

Nedrustningen måste komma snabbt igång, *någoting måste göras redan nu*. Det mest brådskande är ett förbud mot fortsatta kärnladdningssprängningar.

Genom effektiv internationell *kontroll* skall tillses att överenskomna traktater följas.

Hand i hand med att de nationella stridskrafterna successivt skärs ned måste ett effektivt »*fredsbevarande maskineri*» (peace-

keeping machinery) upprättas. Detta internationella organ bör stå under FN:s kontroll. Det bör ha till sitt förfogande särskilda maktmedel, en »fredsstyrka» (United Nations Peace Force), för att om så erfordras kunna genomdriva nedrustningsbesluten.

Nya besvikelser

Den så brutalt avbrutna tremaktskonferensen i Genève återtog så småningom sina sammanträden. Man kom dock ingen vart. Den ryske delegaten intog en avvisande hållning till varje förslag som de amerikanska och brittiska representanterna framförde i sina försök att bryta dödläget.

Den 2 november 1961 tillkännagav Kennedy att han nu, inför Sovjetunionens omedgörlighet, såg sig nödsakad att handla. Han hade beordrat *förberedelser* för återupptagande av provsprängningar i *atmosfären*. Han skulle ej heller rygga tillbaka för att även utlösa sådana prov.

Den 28 november tillkännagav Moskva — som tidigare under Genèveförhandlingarna i princip anslutit sig till kontrolltanken — att något *internationellt* kontroll- och inspektionssystem ej längre var nödvändigt enär den tekniska utvecklingen gjort det möjligt att helt bygga på nationella »detection systems».

I december 1961 godkände FN:s politiska kommitté ett gemensamt

förslag från USA och Sovjet¹ om att nedrustningsfrågan i fortsättningen skulle handhas av en ny, av *arton nationer sammansatt nedrustningskommitté*. Denna skulle bestå av fem medlemmar från Atlantalliansen, fem från Sovjetblocket och åtta från de obundna staterna (däribland Sverige).

I Genève (januari 1962) framförde den sovjetiske delegaten ånyo Moskvas tidigare framförda förslag om *okontrollerat* provstopp, ett förslag som avvisades av de amerikanska och brittiska ombuden.

Däremot accepterade de båda Väst-delegaterna (ehuru motvilligt) det ryska kravet att överläggningar om provstopp i fortsättningen skulle föras i direkt samband med de allmänna nedrustningsförhandlingarna. Provstoppsfrågan skulle m. a. o. diskuteras tillsammans med övriga nedrustningsfrågor vid artonnationskommittén, som skulle förlägga sin verksamhet till Genève fr. o. m. 14 mars 1962.

Den 8 februari 1962 utfärdades en gemensam amerikansk-brittisk regeringsdeklaration: De båda staterna ansåg sig nu tvingade — på grund av de »massiva» ryska provsprängningarna — att igångsätta vissa, av rent militära skäl nödvändiga kärnvapenförsök.

¹ Det kan måhända synas egendomligt att USA och Sovjet kunde enas om ett förslag. Förklaringen är att detta var formulerat i så allmänt hållna vändningar att de båda parternas oförenliga ståndpunkter ej behövde komma till synes.

Samtidigt härmed förklarade sig dock de båda regeringarna vara ytterligt oroade inför utsikten av en återupptagen, intensifierad nukleär kapprustning. De vore därför beredda att göra sitt yttersta för att medverka till att ett kontrollerat provstopp komme till stånd vid de stundande förhandlingarna i »FN:s artonnationskommitté» i Genève.

Den 2 mars utfärdade president Kennedy ett budskap, som kan sägas ge uttryck för Vita husets »försvarsfilosofi» i det aktuella läget, särskilt vad beträffar den nukleära strategien.

»Av alla de fruktansvärda ansvarsbördor, vilka är lagda på den amerikanske presidentens axlar, ter sig ingen mer fasansfull än just skyldigheten att tillgripa kärnvapen för att, om så skulle krävas, försvara vårt folk och friheten på jorden.»

Så begynner detta historiska budskap, som därefter ger uttryck för bl. a. följande tankegångar:

Till dess kriget och dess redskap blivit bannlysta måste USA vidmakthålla nukleära stridskrafter, så talrika och så kvalificerade att de är i stånd att ej blott överleva ett överrumplande anfall, utan även ödelägga anfallslandet. Endast om USA är i besittning av sådana stridskrafter kan dess försvar verka avskräckande. Denna »deterrent» måste självfallet bestå av de mest effektiva och moderna vapen, som amerikansk forskning kan åstadkomma. Detta nödvändiggör

kontinuerliga försök, bl. a. kärnprovsprängningar, så länge Sovjet fortsätter med sådana.

Beträffande de ryska provsprängningarna hösten 1961 betonade Kennedy att de — enligt amerikansk uppfattning — förrådde en högt utvecklad teknik och avsevärda framsteg. En del av dessa nukleära explosioner utfördes för att ytterligare pröva redan existerande vapensystem medan andra utgjorde försök med nya kärnvapen, bl. a. antimissil-robotar och megatonbomber av hittills okänd styrka.

Samma dag (2 mars) gav Kennedy order om att en serie kärnprov skulle genomföras i slutet av april 1962 i atmosfären över Stilla Oceanen.

Så öppnades (14.3) *artonnationskonferensen*¹ i Genève. På förslag av USA uppdrog man åt ett särskilt *utskott*, bestående av representanter för de tre atommakterna, att fortsätta med provstoppsfrågan. (Således lyckades västsidan att på nytt få denna fråga avskild från det allmänna nedrustningskomplexet.)

I sitt inledningsanförande framhöll USA:s utrikesminister Dean Rusk att man först och främst borde försöka få håll på kärnvapenproven innan man grep sig an med övriga nedrustningsfrågor: »What is required most urgently is to stop the nuclear arms race.»

¹ I själva verket kom endast 17 nationer att delta. Frankrike avböjde.

Han underströk kärnvapnens fruktansvärda effekt: »A *single* thermonuclear weapon today can carry the explosive power of *all* the weapons of the last war.»

Han satte fingret på en öm punkt: »The Soviet Union has spoken of its readiness to accept inspection of *disarmament* — though not of *armament*.» Moskva hade nämligen vid några tillfällen deklarerat sin villighet att tillåta inspektion av sådan materiel, som (fördragsmässigt) skulle skrotas ned — samtidigt som man icke ville släppa in inspektionsgrupper till aktuella militära anläggningar (rustningar).

Sovjets delegat fasthöll orubbligt vid kravet att det ryska förslaget av den 28 november 1961 skulle utgöra den enda grundvalen för en överenskommelse om provstopp. (Detta förslag byggde på systemet med *nationella* kontrollstationer och avvisade *internationella* inspektionsgrupper.)

USA:s och UK:s representanter överlämnade (15.3) gemensamt en modifierad och delvis »uppmjukad» upplaga av det amerikansk-brittiska provstoppsförslaget av april 1961 till den ryske delegaten. Denne avvisade omedelbart den framsträckta handen.

Fortsatta förhandlingar

USA och UK vidhöll kravet på att ett opartiskt internationellt organ skulle övervaka att en överens-

kommelse om provstopp verkligen efterlevdes.

Trots de framsteg, som gjorts på forskningens område ansåg de amerikanska och brittiska vetenskapsmännen att man fortfarande endast var i stånd att (med säkerhet) upptäcka och identifiera större eller näraliggande underjordiska nukleära explosioner. I osäkra fall skulle det alltjämt vara nödvändigt att sända en inspektionsgrupp till ort och ställe för att identifiera explosionen.

Sovjet däremot hävdade att Västmakternas förslag till ett internationellt kontrollsystem blivit omodernt tack vare vetenskapens och teknikens senaste landvinningar.

På Västmakternas enträgna, upprepade maningar att ryssarna måtte presteras något bevis för sina påståenden att nya tekniska hjälpmedel skulle göra internationella kontrollorgan och »on-site-inspections» onödiga lämnade den ryska delegationen inget svar.

USA:s delegat påpekade att även om man enligt ryssarnas förslag uteslutade skulle använda sig av *nationella* »test detection systems», så måste dessa i varje fall sammanföras till ett *internationellt* nätverk. Han föreslog att man skulle göra en inventering av sådana existerande nationella »observationsstationer», vilka lämpligen skulle kunna länkas samman till ett framtida (internationellt) kontrollnät. På detta förslag gav Sovjets representant undvikande svar.

Den 2 april meddelade Arthur Dean i nedrustningskommissionen att USA vore villigt överse med de senaste ryska nukleära proven och att t. o. m. avstå från den förberedda amerikanska provsprängningsserien — under förutsättning att Sovjet ville gå med på principen om kontroll och inspektion. Sovjets delegat avböjde erbjudandet.

Den 4 april tillkännagav Vita huset att amerikanska provsprängningar skulle företagas (i slutet av månaden) över Christmas Island.

De åtta neutrala staterna i nedrustningskommissionen gjorde 16 april ett försök att hejda den hotande utvecklingen genom ett kompromissförslag, som de hoppades skulle accepteras av både Öst och Väst. En internationell kommission av vetenskapsmän (helst från de obundna staterna) skulle insamla och värdera de uppgifter, som kunde erhållas från nationella observationsstationer och andra dylika institutioner. Systemet skulle ha en rent vetenskaplig, opolitisk karaktär. Kommissionen skulle även ges möjlighet till undersökning på ort och ställe: »the parties to the treaty could invite the commission to visit the site of the event under study.»

Den amerikanske delegaten påpekade den oklarhet, som vidlådde förslaget, särskilt beträffande möjligheten för kommissionen att besöka ett land, som misstänkts för brott mot provstoppsöverenskommelsen. Skulle ifrågavarande land vara *skyldigt* att ta emot besöket

eller skulle det vara en helt *frivilig* akt från det misstänkta landets sida? »The key question is whether international on-site inspections should be *obligatory*, as the West want it, or *permissive*, as the Sovjets would like it.» Med dessa ord torde Dean ha satt fingret på den ömma punkten i de åtta neutrala staternas förslag. Han välkomnade dock den tanke om internationell kontroll, som kom till uttryck i förslaget.

Den ryske delegaten Tsarapkin förklarade att åttanationsförslaget onekligen var en kompromiss, att Sovjetunionen därför accepterade det som en diskussionsbasis men att fortsatta ansträngningar att nå en överenskommelse skulle få ett snöpligt slut om Västmakterna utnyttjade förslaget för att styrka sin argumentering för internationell kontroll och inspektion.

Efter veckor av fruktlösa försök i Genève att få Sovjet att gå med på någon form av övervakning gav Kennedy den 24 april order om att de förberedda provsprängningarna över Stilla Oceanen nu skulle genomföras. Han betonade dock samtidigt att USA skulle fortsätta att förhandla för att söka finna en lösning — även sedan de amerikanska försöken hade igångsatts. Moskvas hållning var fortfarande avböjande.

Ännu en gång, i förberedelsernas elfte timme, erbjöd sig Kennedy att inställa provserien — om Sovjet ville underteckna en pakt om kon-

trollerat provstopp. Svaret blev »Njet».

»Circulus vitiosus»

Den 25 april detonerade den första amerikanska kärnladdningen i den nya provserien över Christmas Island.

Chrusjtjov hotade att svara »med samma mynt». Läget tillspetsades.

Den 16 maj — tre veckor efter det USA återupptagit sina prov i atmosfären — tillkännagav Chrusjtjov att Sovjet nu påbörjat *ytterligare en provserie*, den andra inom loppet av ett år.

Nedrustningskonferensen i Genève fortsatte sina till synes resultatlösa förhandlingar — dess utskott för provstopp likaså. Sommaren förflöt — utan att någonting av betydelse hände.

Den 8 augusti kungjorde Kennedy att han nu — tack vare de nya vetenskapliga rön, som gjorts vid den amerikanska underjordiska nukleära experimentverksamheten, vilken gått under benämningen Project Vela — vågade föreslå en minskning av antalet kontrollposter: »De skulle bli färre men i gengäld så mycket effektivare, då det gällde att fastställa (determine) en seismisk företeelse».

Ungefär samtidigt härmed meddelade Dean vid nedrustningskonferensen i Genève att USA var villigt att minska det tidigare föreslagna antalet kontrollposter med mer än 50% — för att på så sätt

gå Sovjet till mötes. Någon dag senare gjorde han följande kompletterande uttalande: »Vi har gjort framsteg, då det gäller att *upptäcka* (detect) jordskalv, däremot *icke* då det blir fråga om att *identifiera* dem. Därför måste fortfarande 'on-site inspections' ingå som ett led i kontrollsystemet.»

Ännu en gång föreslog han Sovjetdelegaten en kompromiss: Om Moskva ville godtaga principen om »inspektion på ort och ställe» så var USA i gengäld villigt att minska ej blott kontrollposterna utan även antalet »on site inspections».

Sovjet vägrade att kompromissa.

Ny förhandlingsbasis

Den 27 augusti kungjorde Kennedy och Macmillan gemensamt ett nytt förslag till provstopp. Denna nya giv, som i viss mån var influerad av förslag, som tidigare framförts av de åtta obundna staterna i Genève, upptog två alternativ:

antingen ett *totalt* förbud mot alla kärnvapenprov — i atmosfären, i rymden, under havsytan och under jorden

eller ett *partiellt* förbud mot kärnvapenprov i atmosfären, i rymden och under havsytan, dvs. i de dimensioner, där man redan i dag har möjligheter till någorlunda effektiv kontroll *utan att behöva tillgripa* »on-site inspections».

För det *totala* alternativet erfordrades en internationell kontroll- och inspektionsapparat: Högsta led-

ningen skulle utövas av en »Internationell vetenskaplig kommission», som bl. a. skulle avgöra när en »inspektion på ort och ställe» måste tillgripas. De olika inspektionsgrupperna skulle rekryteras med hänsyn till »adequate representation of scientific and technical skills». Varje land skulle vara skyldigt underkasta sig ett visst antal inspektioner per år. Antalet av dessa hade avsevärt minskats i förhållande till tidigare förslag. Dock borde antalet inspektioner inom ett visst land under alla omständigheter stå i ett rimligt förhållande till antalet ouppklarade seismiska företeelser inom landet ifråga.

De båda statsmännen förklarade att de av dessa två alternativ föredrog det förstnämnda, det *totala* förbudet men att de, om Sovjet så önskade, även kunde tänka sig en lösning i form av ett *partiellt* förbud. I senare fallet hade de emellertid (visa av de bittra erfarenheterna hösten 1961) icke lust att ännu en gång underkasta sig ett frivilligt, okontrollerat moratorium — denna gång beträffande underjordiska prov. Ett moratorium, som ryssarna ännu en gång kunde använda sig av för att i hemlighet förbereda och genomföra nya provserier. USA förklarade sig ämna fortsätta sina underjordiska prov ända till dess ett totalt, kontrollerat förbud komme till stånd. Även ett *partiellt* förbud kunde dock, menade Kennedy och Macmillan, bli värdefullt. Det skulle befria mänsklig-

heten från fortsatt radioaktivt utfall, utgöra ett första steg på vägen mot samförstånd samt bromsa upp den nukleära kapprustningen.

»The United States and the United Kingdom cannot emphasize too strongly the urgency we attach to the problem of ending all nuclear testing once and for all. For the safety and security of all of us, this deadly competition must be halted and we, again, urge the Soviet Government to join with us in meaningful action to make this necessity a reality.»

Så slutade budskapet. Det överlämnades i Genève till nedrustningskonferensen.

Den sovjetiske delegaten reagerade övervägande negativt. Han föreslog i stället kort och gott att *alla* slag av kärnvapenprov skulle förbjudas fr. o. m. 1 januari 1963.

Den 8 september avbröt nedrustningskonferensen i Genève sina förhandlingar — utan att ha nått något resultat. På förslag av USA fortsatte dock tremaktsutskottet sin verksamhet.

Vetenskap — politik

Fackmännen skiljer i regel mellan å ena sidan begreppet »*detection*» (upptäckande och eventuellt även lokalisering av ett jordskalv), å andra sidan begreppet »*identification*» (identifiering av ett sådant skalv).

De anser det vara möjligt att upptäcka, lokalisera och identifiera

nukleära explosioner i *atmosfär*,¹ *rymd* och *hav*. Nukleära explosioner under *jordytan* kan däremot vara svåra att upptäcka och ännu svårare att identifiera. Naturliga jordskalv åstadkommer ungefär samma slags fenomen, som de skalv, vilka orsakas av underjordiska kärnladdningsprängningar. Med de instrument, som i dag står till vetenskapsmännens förfogande, är det ej alltid möjligt att avgöra om ett skalv är naturligt eller »konstgjort».

I Genève hade vetenskapsmän från USA och UK varit i tillfälle att orientera delegaterna i nedrustningskonferensen om de färskaste forskningsrönen på det seismiska området, m. a. o. om den vetenskapligt-tekniska bakgrunden till det senaste amerikanska förslaget. Project Vela hade ju resulterat i förbättrade metoder att (på längre håll) kunna upptäcka underjordiska nukleära explosioner. Det oaktat anklagade Sovjet de båda västmakterna för att avsiktligt hemlighålla vetenskapliga data beträffande »*detection*» och »*identification*» i samband med underjordiska nukleära explosioner.

Anklagelsen bemöttes av västmaktsdelegaterna. De uppmanade Sovjet att sända ryska vetenskapsmän och experter till Genève för att där, i samarbete med deras västliga kollegor, pröva sanningshalten av

¹ Det är främst dessa explosioner, som orsakar det farliga, radioaktiva utfallet.

Moskvas påstående, att nuvarande materiel gör det möjligt att även på långt håll skilja mellan naturliga jordskalv och sådana, orsakade av underjordiska nukleära explosioner. (Enligt rysk uppfattning skulle man således aldrig behöva tillgripa »on-site inspections».)

»Framläggandet av vunna vetenskapliga fakta är av grundläggande betydelse för våra förhandlingar. Om ryssarna verkligen tvivlar på våra uppgifter så är väl den enda naturliga åtgärden den att de skickar hit sina vetenskapsmän för att öppet framlägga de data, som kan styrka deras påståenden.»

Så sammanfattade den brittiske delegaten sitt slutinlägg i denna debatt. Sovjet sände inga vetenskapsmän till Genève.

Inför Förenta Nationerna

I oktober 1962 — sedan FN:s höstsession öppnats i New York — togs provstoppsfrågan upp även inför detta forum.

I politiska kommittén framförde Adlai Stevenson samma synpunkter, som Arthur Dean och dennes brittiske kollega så intensivt förfäktat i Genève. Stevenson försäkrade att USA var redo att omedelbart underteckna en pakt antingen om *totalt* provstopp eller om *partiellt*. Han påpekade att Moskvas ensidiga brytande av treårs-moratoriet hösten 1961 utgjorde »en allvarlig tankeställare beträffande kärnvapenkappningens brutala

realiteter». Han krävde därför vissa garantier: »Where national security is concerned, an *open* society cannot undertake with a *closed* society an arrangement, which cannot be verified.»

Den 19 oktober gjorde USA och UK en framställning till Förenta Nationerna med begäran att FN skulle förmå nedrustningskonferensen i Genève att åstadkomma ett avtal (under betryggande internationell kontroll), som för all framtid gjorde slut på alla slag av kärnvapenprov.

Om detta visade sig omöjligt föreslog de båda västmakterna att FN skulle göra sådana påtryckningar på Genèvekonferensen att denna åtminstone kunde åstadkomma ett *interimt* avtal, förbjudande prov i atmosfären, i rymden och under havsytan.

Ungefär samtidigt med den amerikansk-brittiska framstöten framlades ett resolutionsförslag av ett 30-tal asiatiska, afrikanska, latinamerikanska och europeiska stater,¹ i vilket förslag generalförsamlingen anmodades att utverka ett slut på alla kärnvapenprov fr. o. m. den 1 januari 1963.

Västmakterna deklarerade omedelbart att de icke kunde biträda detta förslag som i praktiken var detsamma som ett *okontrollerat* moratorium och som därför närmade sig Sovjetunionens position.

¹ Sverige och Jugoslavien var de enda europeiska stater, som undertecknade detta förslag.

Den 5.11 kom provstoppsfrågan upp till omröstning i politiska utskottet. Med 81 röster mot 0 och 23 nedlagda antogs de trettio obundna staternas förslag om upphörande med alla prov, även underjordiska, från och med den 1 januari 1963. Ur västmaktssynpunkt glädjande var emellertid att även ett tilläggsförslag, möjliggörande viss, internationell och vetenskaplig kontroll av underjordiska prov, samtidigt antogs med 65 röster (däribland vårt lands) mot Sovjetblockets 11 och 28 (neutralistiska) nedlagda.

Politiska utskottets beslut innebär att FN förkastade Sovjetunionens krav på okontrollerat provstopp och i stället i princip anslöt sig till det amerikansk-brittiska minimikravet på internationell inspektion i vissa lägen.

Vad skiljer — vad förenar?

Det finns ingen anledning att betvivla uppriktigheten i de amerikanska och brittiska ledarnas försäkringar att de snarast möjligt vill ha ett slut på kärnvapenproven. »It is a major objective of our policy to bring an end to nuclear testing *immediately and permanently* — but through arrangements which would give us all *assurances* that testing had, in fact been abolished.» (Dean Rusk.)

Det vore över huvud taget orimligt att tänka sig att regeringar i »öppna», västerländska samhällen kunde följa någon annan nukleär-

politisk linje. Redan 1945 — då USA var världens enda atommakt — försökte den amerikanska regeringen att genom den s. k. Baruchplanen få till stånd ett universellt och totalt förbud för kärnvapenprov. Redan då gick denna plan om intet — på grund av Sovjets »njet».

Sovjetunionen däremot företer alltjämt bilden av ett »slutet», autoritärt styrt samhälle. Bevekelsegrunderna för den nukleära politik, som Moskva fört under de senaste fyra åren ligger icke i öppen dag.

Den ryska förhandlingstaktiken har kännetecknats av *förhållning*. Vid de tillfällen, då det sett ut som om en överenskommelse varit inom räckhåll har ofelbart de ryska delegaterna givit upp tidigare intagna positioner, dragit sig tillbaka och förskansat sig bakom nya vallar av misstro. Västs kontrollkrav har mer och mer blivit liksom ett rött skynke i ryssarnas ögon. Det »officiella» skäl som de flerfaldiga gånger framfört som förklaring till sin negativa inställning är att de betraktar varje kontroll- och inspektionsåtgärd på sovjetiskt område som *spioneri*. Förvisso är det ju så att spionskräck, allmän misstänksamhet och böjelse för hemlighetsmakeri intar en stor plats i den ryska politiken. »Sovjet's passion for secret» är välbekant.

Likväl kan man inte värja sig för tanken att även andra motiv legat till grund för Moskvas eviga »njet-sägande». Det förefaller otroligt att

de ryska ledarna verkligen innerst inne hyser någon fruktan för eventuella internationella inspektionsföretag på sovjetiskt territorium — så urvattnade och så kringskurna som dessa (föreslagna) inspektionsgrupper blivit under alla de år, då deras sammansättning och arbetsmetoder manglats vid hundratal sammanträden i Genève. Västmakterna har ju beträffande kontrollfrågan steg för steg givit avkall på sina från början tämligen långt syftande krav.

Den främsta orsaken till Moskvas förhållningstaktik måste nog sökas på annat håll. Den troliga förklaringen är kanske helt enkelt den, att Chrusjtjov hittills *inte haft ringaste lust* att få till stånd en överenskommelse om provstopp. Icke så att den ryske ledaren skulle vara särskilt krigisk. Hans fasa inför ett atomkrig torde vara lika stor och äkta som varje normal människas. Anledningen är väl snarare den att man i den sovjetiska stats- och militärledningen haft den uppfattningen att *Sovjet legat långt efter USA i fråga om kärnvapen* och att det var en bjudande nödvändighet att genom fortsatta försök komma ifatt USA.

Nu är emellertid de två ryska provserierna avslutade. Chrusjtjov har vid ett par tillfällen låtit förstå att han icke överväger någon fortsättning — i varje fall inte för närvarande.

Kennedy har likaså (i början av november) förkunnat att de ameri-

kanska försöken i atmosfären är avslutade.

Till yttermera visso förefaller det som om i dessa dagar »förändringens vind» börjar svepa fram med allt större styrka över Ryssland. Det är påtagligt att en ideologisk attitydförskjutning äger rum. Sovjets ekonomi är ansträngd. Investeringsbehoven inom jordbruk och industri är ofantliga. Parti- och statsledningens stora, allt annat överskuggande dilemma kan dock i tillspetsad form uttryckas i tre ord: *Kina eller Västern?* Just nu förefaller Chrusjtjov vara försonligare inställd mot USA än någonsin tidigare.

Nedrustningskvarken vid Genève-sjön mal emellertid alltjämt på tomgång. Huvudproblemet — »universell och total nedrustning» — framstår mer ogripbart, mer verklighetsfrämmande än någonsin tillförne. Intresset är koncentrerat till frågan om *provstopp*. Inom detta avgränsade område skymtar alltjämt möjligheten av en överenskommelse.

Det *svenska förslaget* av den 28 november — välmotiverat och välformulerat — mottogs sålunda av de båda huvudparterna med intresse. Det åstadkom dock tyvärr endast, bildligt talat, en lätt, övergående krusning av Lac Lémons tunga vattenyta.

Kanske de »*svarta lådorna*» kan bryta dödläget? Tsarapkin ställde den 10 december i utsikt att ett begränsat antal dylika obemannade,

seismiska stationer kunde placeras på ryskt territorium. Västmaktsdelegaterna uttryckte sin tillfredsställelse över tillmötesgåendet. De hävdade dock, att ett system med »svarta lådor» måste, på grund av apparaturens relativa bräcklighet och störbarhet, *kompletteras* med åtminstone *några* »inspections on site», utförda av internationell personal.

I dag står således de båda Västmakterna — efter stegvisa eftergifter — fastlåsta vid detta absoluta *minimikrav* på internationell kontroll av vissa *seismiska* fenomen. Provstoppsförhandlingarnas komplicerade agenda har skurits ned till denna enda, relativt enkla men avgörande fråga: *Vill — och kan — Chrusjtjov godtaga detta minimikrav?*